

Кушчубек кызы Ш., Калдыбаева А.Т.

**МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН
БААЛУУЛУК БАГЫТТАЛУУСУН КАЛЫПТАНДЫРУУ ПРОЦЕССИН
ПРОГРАММАЛЫК-МЕТОДИКАЛЫК КАМСЫЗДООНУН АНАЛИЗИ**

Кушчубек кызы Ш., Калдыбаева А.Т.

**АНАЛИЗ ПРОГРАММНО-МЕТОДИЧЕСКОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ
ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ**

Kushchubek kyzy Sh., A.T. Kaldybaeva

**ANALYSIS OF SOFTWARE AND METHODOLOGICAL
SUPPORT OF THE FORMATION PROCESS
OF VALUE ORIENTATIONS OF PRESCHOOLERS**

УДК: 372.8/37.0(04)

Макалада мектепке чейинки курактагы балдардын баалуулук багытталуусу маселеси каралган. Белгилүү болгондой, инсандын калыптануусунун баштапкы этаптарында адамдын калыптануу жана өнүгүү процесси үй-бүлөлүк жана атайын мекемелерде жүргүзүлүүчү мектепке чейинки тарбия берүү системасы аркылуу ишке ашырылат. Бул этапта бала социалдык түзүлүш, анын принциптери, нормалары, баалуулуктары жана өзүнүн ал коомдо алган орду тууралуу түшүнүктөрдү берүүчү белгилүү билимдерге ээ болот. Бала али эмгекке, коомдук ишмердикке кирише элек, анын турмуштук тажрыйбасы ал өзү аралашып жашаган шарттар менен чектелет. Бирок мындай шартта да бала анын курчап турган дүйнө тааным, идеяларды, принциптерди, нормаларды жана баалуулуктарды өздөштүрө берет. Макалада мектепке чейинки курактагы балдардын баалуулук багытталуусун калыптандыруу процессин программалык-методикалык камсыздоого анализ жүргүзүлдү, ал өзүндө билим берүү процессинин субъектилеринин карым-катышын ачып берүүчү аракеттердин жана процедуралардын мазмунун, усулдарын, ыкмаларын, каражаттарын, ырааттуулугун камтыйт.

Негизги сөздөр: балдар, мектеп, тарбия, баалуулуктар, баалуулук багыттар, элдик оюндар, бала бакча.

В статье раскрывается проблема ценностных ориентаций детей дошкольного возраста. Известно, что процесс формирования и развития человека на начальном этапе становления личности осуществляется системой семейного и дошкольного воспитания в специальных учреждениях. Уже на этом этапе ребенок получает определенные знания, дающие ему представление о социальном строе, его принципах, нормах, ценностях и месте его самого в этом обществе. Сам ребенок еще не приобщен к труду, общественной деятельности, его жизненный опыт ограничен теми непосредственными условиями, в которых он на-

ходится. Но и в этих условиях ребенок усваивает мировоззрение, идеи, принципы, нормы и ценности, которые присущи его окружению. В статье проводится анализ программно-методического обеспечения процесса формирования ценностных ориентации у дошкольников, которая включает в себя содержание, методы, приемы, средства, последовательность действий и процедур, раскрывающих взаимодействие субъектов образовательного процесса.

Ключевые слова: дети, школа, воспитание, ценности, ценностные ориентации, народные игры, детский сад.

The article reveals the problem of value orientations of preschool children. It is known that the process of human formation and development at the initial stage of personality formation is carried out by the system of family and preschool education in special institutions. Already at this stage, the child receives certain knowledge that gives him an idea of the social system, its principles, norms, values and his own place in this society. The child himself is not yet involved in work, social activity, his life experience is limited by the immediate conditions in which he finds himself. But even in these conditions, the child learns the worldview, ideas, principles, norms and values that are inherent in his environment. The article analyzes the software and methodological support of the formation process of value orientations of preschoolers, which includes the content, methods, techniques, means, sequence of actions and procedures that reveal the interaction of the subjects of the educational process.

Key words: children, school, education, values, value orientations, folk games, kindergarten.

Ар бир коом анын маданиятынын өзгөчөлүгүн чагылдырып туруучу уникалдуу түзүлүшкө ээ. Социалдашуу процессинде индивид өздөштүрүүчү баалуулуктардын жыйындысы ага коом тарабынан берилет, коомдук баалуулук түзүлүштө айрым так эместиктер байкалып, көптөгөн баалуулуктар бузулуп,

социалдык түзүмдүк нормалар жоголгон, олуттуу социалдык өзгөрүүлөр болуп жаткан жагдайда инсандын баалуулук багытталуу системасын изилдөө өзгөчө актуалдуу маселелердин бирине айланат [1].

Адамдын социалдык калыптануусу өмүр бою, ар кыл социалдык топтордо ишке ашат. Үй-бүлө, балдар бакчасы, мектеп классы, студенттик тайпа, эмгек жамааты, замандаштарынын компаниясы – мунун баары ар кыл нормаларды жана баалуулуктарды алып жүрүүчүлөр катары индивиддин жакынкы аралыктагы чөйрөсү болуп эсептелет. Индивиддин жүрүм-турумунун тышкы жөндөлүү системасын билдирип туруучу мындай топтор социалдашуу институттары деп аталып, инсандын баалуулук багытталуусун калыптандырууга таасир этүүчү факторлордун бири болуп эсептелет.

Инсанды түзүп турган тутумдун бир бөлүгү катары баалуулук багытталуулар жалпы психология, инсандын психологиясы, социалдык психология, педагогика илимдеринин алкагында изилденет. Б.Г. Ананьев, Т.М. Андреева, Л.И. Божович, И.С. Кон, Б.С. Братусь, Е.К. Киприянова, Л.С. Выготский ж.б. ушул сыяктуу көптөгөн окумуштуулар баалуулуктар маселесин адамдын активдүүлүгү - керектөөлөрү булактары, мындай активдүүлүктүн предметтери – активдүүлүктү жөнгө салуучу мотивдер жана механизмдер менен байланышта карашат.

Баалуулук багытталуулар индивиддин турмуштук тажрыйбасы, анын бардык тынчсызданууларынын жыйындысы менен бекемделген жана аталган адам үчүн маанилүү, маңыздуу нерсенин маани-маңызы жок нерседен чектеп туруучу инсандын ички түзүлүшүнүн маанилүү элементтери катары каралат [5].

Акыркы мезгилдерде изилдөөчүлөрдүн балдардын баалуулук багытталуусуна болгон кызыгуусу күч алды (Гогоберидзе, 2003; Шевченко, Корнеева, 2003; Нестерова, 2006; Полковникова, 2008 ж.б.), алар ата-энелеринин баалуулук багытталуусу менен байланышта каралган учурлар аз эмес (Битянова, 2001, Шатров, 2006 ж.б.). Бул учурда социологиялык изилдөө жүргүзгөн бир катар авторлор заманбап доордогу материалдык баалуулуктардын үстөмдүгү, туруксуздуктун, караөзгөйлүктүн өсүшү менен жакшылык, боорукердик, адамгерчилик, жарандуулук сыяктуу түшүнүктөрдүн бурмаланышы жалпы эле дүйнөнүн образынын олуттуу модификацияланышына алып келди, улуу муун менен катар эле жаш муундун социалдык иденттүүлүгүндө кризис байкалууда деп белгилешет.

Белгилүү болгондой, инсандын калыптануусунун алгачкы этабында адамдын калыптануу жана

өнүгүү процесси үй-бүлөлүк жана атайын мекемелерде мектепке чейинки тарбия берүү системасында ишке ашат. Бул этапта бала социалдык түзүлүш, анын принциптери, нормалары, баалуулуктары жана өзүнүн ал коомдогу орду тууралуу түшүнүк берүүчү белгилүү билимдерге ээ болот. Бала эмгекке, коомдук ишмердикке али аралаша элек. Анын турмуштук тажрыйбасы ал өзү түздөн-түз байланышкан шарттар менен гана чектелген. Бирок мына ушул шарттарда бала өзүн курчап турган дүйнөтанымы, идеяларды, принциптерди, нормаларды жана баалуулуктарды өздөштүрөт [6]. Биз үчүн белгилүү дүйнөдө маанилүү болгон белгилүү бир баалуулуктарды кабылдайбыз. Н.И. Непомнящаянын көз карашы боюнча, «жеке баалуулуктардын» өзгөчө катмары чындыктын индивидуалдык аң-сезимде элестетилиши катары мүнөздөлөт, ал аркылуу бөлүнүүгө дуушар болот, ал эми айрым этаптарында жеке Менди аңдайт.

Адептик баалуулуктардын багытталуусун калыптандыруу – мектепке чейинки куракта башталуучу узакка созулган процесс. Атайын уюштурулган процесс катары баалуулук багытталууну калыптандыруу объективдүү зарылдык болуп эсептелет жана мектепке чейинки курактагы балдар үчүн жеткиликтүү, адеп-ахлактык мазмунга ээ туруктуу жалпы адамзаттык баалуулуктарды интериорлоштуруу, баалоо, тандоо жана экстериорлоштуруу психологиялык механизмдеринин негизинде мектепке чейинки куракта ишке ашырылышы мүмкүн.

Мектепке чейинки баалуулук багытталууну калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү мектепке чейинки курактагы балдардын баалуулук багытталуусун калыптандыруу процессинин максатын, милдеттерин, психологиялык механизмдерин, педагогикалык шарттарын жана жыйынтыктарын мүнөздөөчү, бири-бири менен байланышкан компоненттердин жыйындысын камтыган моделди чагылдырып турат.

Н.В. Космачеванын [2] пикири боюнча, адептик баалуулук багытталууну калыптандыруу процессинин натыйжалуулугуна өбөлгө түзүүчү педагогикалык шарттар катары ата мекендик маданий салттарга (Адамдарга карата сүйүү, мээрим, Үй-бүлө, Жакшылык, Эмгек, Тынчтык, Эркиндик, Ыйман, Акыйкаттык) туура келүүчү жалпы адамзаттык адептик баалуулуктарга балдардын багытталуусун максаттуу багыттуу калыптандыруу менен байланышкан атайын бөлүмдөрдү заманбап мектепке чейинки билим берүү программаларынын мазмунуна камтуу аркылуу алардын аксиологиялык потенциалын жогорулатуу; педагогдорду атайын даярдоо; мектепке чейинки курактагы балдардын адептик баалуулук багытталуусун

калыптандыруунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу (адептик нормаларды жана баалуулуктарды интериорлоштуруу процессинде эмоционалдык-сезимдик кабылдоого артыкчылык берүү, чоңдор менен биргелешкен баалоо ишмердигинин зарылдыгы, мектепке чейинки курактагы балдардын продуктивдүү элестүү кыялдарына таянуу); мектепке чейинки курактагы балдардын адептик чөйрөсүнүн бардык компоненттерине таасир этүүнүн комплекстик мүнөзү, жагымдуу психологиялык атмосфераны түзүү жана башка [3].

Мектепке чейинки жогорку курактагы балдарда баалуулук багытталууну калыптандыруу процессинин программалык-методикалык камсыздалышы билим берүү процессинин субъектилеринин карым-катышын ачып берүүчү мазмунду, усулдарды, ыкмаларды, каражаттарды, аракеттердин жана процедуралардын ырааттуулугун өзүнө камтыйт. Мектепке чейинки курактагы балдардын баалуулук багытталуусунун калыптануусуна диагностикалык баа берүү когнитивдик, эмотивдик жана жүрүм-турумдук компоненттердин биримдиги аркылуу жүзөгө ашырылат. Когнитивдик – билимдин элементи; эмотивдик – баалоодон келип чыгуучу эмоционалдык тутуму; жүрүм-турумдук – инсандын жүрүм-турумунда баалуулук багытталууну ишке ашыруу менен байланышкан. Баалуулук багытталуу инсандын түзүлүшүнүн маанилүү компоненттерине тиешелүү [4].

Эми, баланын төрөлгөндөн тартып мектепке чейинки убакта болжолдуу негизги жалпы билим берүү программасында мектепке чейинки курактагы балдардын баалуулук багытталуусун калыптандыруу боюнча психологиялык-педагогикалык иштердин мазмунун кыскача карап көрөлү.

Биринчи кенже топто (2 жаштан 3 жашка чейин) «Менин үйүм» аталыштагы болжолдуу комплекстик-тематикалык пландаштырууда балдарды жашаган шаары менен тааныштырат: анын аталышы, объектилери (көчөлөрү, үйлөр, дүкөндөр, бейтапканалар); унаа, шаардык кесиптер (врач, сатуучу, милиционер). «Социалдаштыруу» билим берүү тармагынын мазмуну гендерлик, үй-бүлөлүк, жарандык белгилерди, патриоттук сезимдерди, дүйнөлүк коомчулукка тиешелүү болуу сезимдерин калыптандырууну өзүнө камтыйт.

Экинчи кенже топто (3төн 4 жашка чейин) «Менин шаарым, менин өлкөм» аталыштагы болжолдуу комплекстик-тематикалык пландаштырууда балдарды өз шаары, анын аталышы, негизги сыйлуу жайлары менен тааныштырат. «Социалдаштыруу» билим берүү жаатында гендерлик, үй-бүлөлүк, жарандык

белгилерди, патриоттук сезимдерди, дүйнөлүк коомчулукка тиешелүүлүк сезимдерин калыптандыруу боюнча иштер уланат. «Өз өлкөм» бөлүмүндө балдарга мекени тууралуу алгачкы түшүнүктөрдү (шаарынын, айылдын аталышы) беришет. Өз элинин маданияты, кол өнөрчүлөрдүн эмгектери (оюнчуктары) менен тааныштыруу аркылуу балдарды дем алыш күндөрү кайда эс алгандыгы (сейил бакта, скверде, балдар шаарчасында) тууралуу айтып берүүгө түртөт. «Таанып билүү» билим берүү жаатындагы «*Пред-меттик жана социалдык чөйрө*» бөлүмүндө аларды тыгыз курчап турган чөйрө (шаардык/айылдык инфраструктуранын негизги объектилери: үй, көчө, дүкөн, бейтапкана, чачтарач) менен тааныштырат.

Орто топто (4төн 5 жашка чейин) «Менин шаарым, менин өлкөм» болжолдуу комплекстүү-тематикалык пландаштырууда балдарды жашаган шаары, Кыргызстанды даңазалаган кээ бир белгилүү адамдар менен тааныштырып, өз мекени, анын тарыхы жана маданияты тууралуу алгачкы түшүнүктөрүн калыптандырып, мекенге болгон сүйүүсүн тарбиялайт.

«Социалдаштыруу» билим берүү жаатында гендерлик, үй-бүлөлүк, жарандык белгилерди, патриоттук сезимдерди, дүйнөлүк коомчулукка тиешелүүлүк сезимдерди калыптандыруу боюнча иштер улантылат. «Мекеним» бөлүмүндө өз жерине болгон сүйүүнү тарбиялоо боюнча иштер улантылат; балдарга жашаган шаарынын (кыштагынын) эң кооз, кызыктуу жерлери тууралуу айтып берип; мамлекеттик майрамдар жөнүндө аларга жеткиликтүү түшүнүктөрдү беришет; Мекенибизди коргоп жаткан аскерлер (чек арачылар, моряктар, учкучтар) тууралуу да айтып беришет.

Жогорку топтордогу (5 жаштан 6 жашка чейин) болжолдуу комплекстүү-тематикалык пландаштыруунун мазмунунда «Менин шаарым, менин өлкөм» темасы жок, бирок мында «Элдик биримдик күнү» деген тема бар, ал балдардын өз мекени, мамлекеттик майрамдар тууралуу түшүнүктөрүн кеңейтүүгө мүмкүндүк берет. Мында иштер өз өлкөсүнүн тарыхына карата таанып билүү кызыкчылыгын өнүктүрүүгө; өз өлкөсү менен сыймыктанууга, ага карата сүйүү сезимдерин тарбиялоого багытталган.

«Социалдаштыруу» билим берүү жаатында патриоттук сезимдерди, дүйнөлүк коомчулукка тиешелүүлүк сезимдерди тарбиялоо боюнча иштер улантып; балдардын өз өлкөсү, мамлекеттик майрамдар тууралуу түшүнүктөрү кеңейет; кичи мекенине, кооз жерлерине, маданиятына, каада-салтына, мекенин даңазалаган мыкты адамдарга болгон кызыгууну калыптандыруу боюнча иштер улантылат.

Кыргыз Республикасы көп улуттуу чоң өлкө экендиги тууралуу түшүнүктү калыптандыруу. Балдарга Бишкек Мекенибиздин борбору, башкы калаа экендигин айтып берүү. Кыргыз Республикасынын туусу, герби, гимдин обону менен тааныштыруу.

Мындан тышкары, «Биздин аскер» бөлүмү өзгөчө бөлүнүп турат, мында балдардын аскер тууралуу, кыйынчылык туудурган, бирок Мекенди коргоо ардактуу милдет, анын коопсуздугун жана бейпилдигин коргоо; согуш учурунда биздин ата-бабаларыбыз душмандан мекенин коргогондугу жана эр жүрөктүүлүк менен согушкандыгы тууралуу түшүнүктөрүн кеңейтүү боюнча иштер улантылат.

Мектепке даярдоочу топто (6 жаштан 7 жашка чейин) «Менин шаарым, менин өлкөм, менин планетам» комплекстүү-тематикалык пландаштыруу бөлүмүндө балдардын өз мекени, жашаган чөлкөмүнүн кооз жайлары тууралуу түшүнүктөрү кеңейтилип, дүйнө жүзүндөгү башка элдер менен ымалашып жашоо, алардын маданиятын, каада-салтын жана ырым-жырымдарын билүү жана сый менен мамиле кылуу зарылдыгы; кичи Мекенине болгон сүйүүнү, өз өлкөсүнүн жетишкендиктери үчүн сыймыктануу сезимдерин тарбиялоо түшүндүрүлөт.

«Социалдаштыруу» билим берүү жаатында мекени тууралуу түшүнүктөрү кеңейет; балдар жашаган чөлкөмдүн кооз жерлери менен тааныштыруу иштери улантылат: Мекен тууралуу түшүнүктөр тереңдетилип, дагы такталат; өлкөдө болуп жаткан окуяларга балдардын кызыгуусу колдоого алынып, анын жетишкендиктери ж.б. үчүн сыймыктануу сезимдери тарбияланат.

Программалардагы баалуулук багытталууну калыптандыруу боюнча психологиялык-педагогикалык

иштердин мазмунуна салыштырмалуу илик жүргүзүү психологиялык-педагогикалык иштердин мазмунунда аталган маселеге жетиштүү деңгээлде көңүл бурулбай жаткандыгын, эгер мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин билим беруу программалары инварианттык бөлүгүнүн мазмунунда тарых, маданият, мекенинин жаратылышы, б.а. чөлкөм таануу материалдары боюнча балдарды тааныштыруу жана билимдерин кеңейтүү катары өзүндө чөлкөмдүк компонентти камтый турган болсо, мунун баары компенсацияланат деген тыянак чыгарууга болот.

Адабияттар:

1. Буре Р.С. Формирование нравственно-ценного поведения у дошкольников // Управление дошкольным образовательным учреждением. 2006. - № 7. - С. 61-69.
2. Космачева Н.В. Формирование нравственных ценностей ориентаций у дошкольников / Н.В. Космачева // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Специальность: Общая педагогика, история педагогики и образования. - Коломна: 2009. - 222 с.
3. Кушчубек кызы Ширин. Ценностные ориентации личности и их формирование в дошкольном возрасте // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - Москва, 2017. - С. 103-107.
4. Мамырова М.И. Исследование ценностных ориентаций в современных условиях средствами народных традиций. // Вестник КГУ им. И.Арабаева. - С.122-124.
5. Мир природы и ребенок / Под ред. Л.М. Маневцовой, П.Г. Саморуковой. - СПб.: Изд-во Акцидент, 1998.
6. Рыбалова И.А. Ознакомление с родным городом как средство патриотического воспитания / И.А. Рыбалова // Дошкольное воспитание. - 2003. - №6. - 46 с.